

EESTI ALEKSANDRIKOOL – 110

Põllumajandushariduse kujunemise algusajast

M. Karelson

19. sajandi II poolel sai alguse eestikeelne ajakirjandus, asutati esimesed põllumeeste- ja kultuurialased seltsid, korraldati esimene üldlaulupidu, hakati talusid päriseks ostma. Kogu elanikkonda kaasahaaravaks kujunesid Eesti Aleksandrikooli asutamise üritused. Süvenes eesti esimese rahvusliku ärkamisaja tegevus.

Eesti Aleksandrikooli asutamise mõtte algatajateks peetakse Viljandimaa Holstre-Pulleritsu koolmeistrit Jaan Adamsoni (1824...1879), Tarvastu kihelkonna koolmeistrit Hans Wühnerit (1836...1911) ja Adam Petersoni (1838...1918) Holstrest.

Eelnevalt kooli asutamise mõttele olid Tarvastu mehed tahtnud "Eesti rahva priikslaskmise mällestuseks üht metallist auusammast õntsa priikslaskjalle ülesse seadida".

8. jaanuaril 1863. aastal saadeti 177 allkirjaga avaldus Liivimaa kubernerile, milles paluti luba asutada tänu märgina eesti talurahva pärisorjusest vabastamise eest "Aleksandre I. mällestusse kool Eesti rahvale". Märgitakse, et see kool "Eesti rahva ja riigi kassuks peaks ollema ja kus keiges keeldes, nii palju kui võimalik, peaks õppetadama, agga ka Eesti keel mitte ei peaks kõrvale heidetud sama, mis läbbi tundminne ja tarkus keiges asjus, isseärranes ka põllo harrimisses Eesti rahva seas kasvaks". Kubernerilt palutakse "lubba, nõu ja abbi, et iggal pool Eesti rahva seas selle tarvis rahha saaks korjatud". Ka avaldatakse soovi, "et Saksad, isseärranes mõisa herrad selle nõusse heidaksid ja meile appi tulleksid".

Kooli esialgse põhikirja projektis oli kirjutatud, et Aleksandrikool on "kõige ülem Eesti-rahva kool ja hakkab oma koolitamist säält, kus muud Eesti koolid praegu teda lõpetavad" (J. Hurt, 1871). Õpilaste kooli vastuvõtmiseks peeti tarvilikuks kihelkonnakooli haridust. Kooli õppekursus kavandati nelja-aastasena, eesti õppekeele ja võõrkeelte õpetamisega.

C. R. Jakobson (1841...1882) oli juba varem (1868) avaldanud oma nägemuse kavandatavast Eesti Aleksandrikoolist. Ta kirjutab: "Põllumeeste koolisid meil ei ole... Nagu asjad praegu seisavad, ei või sellepärast meie põlluharimise kord enne paremaks minna, kuni meil oma põllumeeste kooli ei ole, või otsekohe välja öeldud, kuni meie "Aleksandrikool" elusse ei ole tõusnud."

14. augustil 1869 andis keiser Aleksander II loa kooli asutamise heaks kogu riigi piirides raha korjata. Eesti haritlaste nõupidamisel Tarvastus 7. juulil 1870. aastal arutati läbi rahakorjanduse korralduse süsteem. Moodustati Eesti Aleksandrikooli peakomitee järgmises koosseisus:

president	Jakob Hurt – gümnaasiumiõpetaja Tartus,
liikmed	Carl Robert Jakobson – gümnaasiumiõpetaja Tallinnas, Johann Voldemar Jannsen – "Eesti Postimehe" toimetaja, Johann Köler – akadeemik Peterburis, Friedrich Reinhold Kreutzwald, auliige – arst Võrus, Jaan Adamson – külakooliõpetaja Holstres, Hans Wühner – kihelkonnakooliõpetaja Tarvastus, Jüri Rosenberg – elementaarkooliõpetaja Tallinnas, Joosep Kapp – kihelkonnakooliõpetaja Suure-Jaanis, Hain Henno – vallavanem ja talunik Holstres, J. Wühner – taluperemees Viljandimaal, Wilhelm Eisenschmidt – Peetri koguduse õpetaja Tartus, Jaan Tammann – kaupmees Pärnumaal.

Korjandusega loodeti saada 80 000 rubla, mille hoiustamise protsentidest saanuks katta iga-aastased kooli kulud (4000 rubla). Sellele lisana krundi ostuks, maja ehitamiseks ja sisse-seade soetamiseks arvestati 22 300 rubla. Järelikult oli vaja koguda 102 300 rubla. Kihelkonnades/valdades moodustati selleks peakomitee allüksustena abikomiteed.

Mõisnikud ja enamik kirikuõpetajaid Aleksandrikooli asutamise vastastena rõhutasid, et eesti rahvas on liiga väike, et tema võiks loota oma püsivale edasikestmisele, olles võimetu looma oma iseseisvat kultuuri; varem või hiljem kaob ta, sulades kas saksa või vene rahvasse, mida varem see sünnib, seda parem; kõrgemad eestikeelsed koolid pikendaksid ainult seda kadumisprotsessi ja tooksid enam kahju kui kasu (H. Kruus, 1939).

Raha kogumiseks korraldasid abikomiteed pidusid, näitemänge, kontserte ja näitusmüüke. "Aleksandrikooli õnnele" külvati vilja, lina, aedvilja jm. Pärnu kandi kalamehed heitsid noota merre "Aleksandrikooli õnnele". 1885. aasta lõpuks oli kooli asutamise peakomiteele laekunud 95 218 rubla ja 22,5 kopikat.

Raha kogumine jätkus aastatel 1897 ja 1898 põllutöökooli rajamiseks. Saadi veel 9000 rubla. Rahva andidena ja mitmesuguste ürituste korraldamisega saadi üldse kokku 104 000 (kuld)rubla.

Tänapäeva nägemuste kohaselt on mõistetavad ka Aleksandrikooli peakomitees ning tolelaegses kirjasõnas C. R. Jakobsoni ja J. Hurda (1839...1907) vastuolud mitmesugustel (ka otsitud) põhjustel. Nii pidas Jakobson (1872) Hurda kirikumeelset saksasõbralikkust ohtlikuks eesti rahvuslikule liikumisele ja ühtlasi ka Eesti Aleksandrikooli üritustele. Kuid "Eesti Postimees" (1873) avaldas enam kui 100 allkirjaga kirjutise "Tänutunnistus Otepää koguduse õpetajale", milles tänati J. Hurta, et ta õige ja tulise isamaapojana on selgitanud põhjalikult ümberrahvustamise kahju ja virgutanud inimesi "täielisema rahvaarmastamisele".

Eesti Aleksandrikooli peakomitee ja abikomitee tegevuses aastatel 1883 ja 1884 said üldrahvalikule üritusele katastroofiliselt saatuslikuks sisemised tülid ja lõhenemine. Kooli asutamise raha seisis Tartu pangas kasutamata (kandis intressi). Peterburis elav eesti rahvusliku liikumise juht akadeemik Johann Köler (1826...1899) toetas eestlaste ettevõtmisena Krimmis mõisa ostmist. Ta oli rühma koos väljarännanutelega sõlminud lepingu seal asuva Kuntaugani mõisa ostmiseks, mille pindala oli umbes 6500 tiinu ja hind 270 000 rubla.

J. Köler taotles peakomitee ja abikomiteede esindajate ühiskoosolekul Aleksandrikooli kapitalist laenu (25 000 rubla) saamist. Koosolek ägedate vaidluste tulemusena otsustaski anda laenu, millega president J. Hurt ei nõustunud. Kestev lahkeli laenu andmises ja muudes küsimustes põhjustas lõhenemise Köleri ja Hurda ning nende pooldajate vahel. Peakomitee presidendi kohalt vabastati Hurt ja asemele valiti Köler. J. Hurt aga ei astunud tagasi, ta kasutas raha üle vetoõigust ning hakkas otsima endale toetust riigivõimult. Peakomiteel oli korraga kaks presidenti.

Riigivõim aga tegutses nüüd oma soovi kohaselt. 22. detsembril 1884 märgiti siseministri otsuses, et Eesti Aleksandrikooli komiteed on oma ülesannetest kõrvale kaldunud. Seepärast otsustati sulgeda kõik komiteed ning võtta kogutud raha riigi arvele.

20. augustil 1888 õnnistati ja avati Põltsamaa Kaarlimõisas vene õppekeelega Eesti Aleksandri Linnakool, mis oli asutatud rahva kogutud rahaga. Sealse kahekorruselise kivihoone oli Eesti Aleksandrikooli peakomitee ostanud 1874. aastal ühes 8-vakamaalise krundiga.

Lahkelt raha annetanud rahvas oli sügavalt pettunud, kuid venestamispoliitika agar propageerija, "Valguse" toimetaja J. Kõrv oli juba kirjutanud (1887): "Eestikeelse kõrgema kooli mõte olnud varem põhjendatud, kui Baltimail valitsenud saksa keel... Nüüd kus riigikeel hakkab valitsema kõikides koolides ja kohtades ja kõikides kõrgemates asja tallitustes... oleks ka tõeste Eesti lastele õnnetuseks, leiva ja teenistuse käest ärariisumiseks olnud, kui Eesti Aleksandrikoolis Eesti keel oleks õpetuse keeleks saanud."

Eesti Aleksandrikooli asutamiseideest ja selle elluviimiseks korraldatud üritustest avaldati aastatel 1862 kuni 1888 eesti ajakirjanduses 2516 kirjutist ja sõnumit (H. Kruus, 1939). "Üksi Aleksandrikooli varju all võisivad meie kooli ja teaduse raamatud ilmuda, mis kooli õppe- raamatuteks pidid saama... Rahvas õppis Aleksandrikooli koosolekutel aru saama, mis suur õnnistus ühemeelsel tegevusel on..." ("Oma Maa", 1888, nr. 4.)

Eesti Aleksandri Linnakooli I klassi võeti kihelkonnakooli II klassi ja vallakooli lõpetajaid. Üldiselt töötas (linna)kool kolmeklassilisena kuues jaos. Ajaliselt esines klasside/jagude muudatusi. Ruumide piiratuse tõttu ei saanud kõiki soovijaid kooli vastu võtta.

Koolis õpetati ka eesti keelt, kusjuures õpikutena kasutati ka C. R. Jakobsoni "Kooli lugemise raamatu" II ja III annet. Õpetati ka põllunduse ja aianduse aluseid. Kooli lõpetanute tunnistusele märgiti "Peale selle on õppinud ka põllu- ja aiatööd". 1894. aasta suvel komandeeriti õpetaja Ernst Peterson (Särgava) Gorki põllutöökooli kursustele.

1905. aasta revolutsiooni meeleolud jõudsid Põltsamaa Põllumeeste Seltsi saalis peetud koosolekute kaudu ka Eesti Aleksandri Linnakooli õpilaskonda. Ühel hommikul leiti, et keisri pilt kooli saalis oli noaga läbi torgatud ja vene õigeusu jumalakujud viidud õpilaste väljakäigukohta (H. Kruus, 1939). Järgnesid vangistamised ja põgenemised.

1905. aasta sügisel oli lahkunud kooli inspektor (juhataja) A. Anson. Tema asemele tuli agronoom Jaan Raamot (1873...1927). Kooli kuratoorium andis Raamotile esmaülesandeks linnakooli organiseerimise põllutöökooliks. Ärevate sündmuste tõttu Raamot varjus, kuid siiski arreteeriti karistussalklaste poolt. Rahvalt kogutud kapitali tuludest ülalpeetav kool suleti jaanuaris 1906.

Kooli oli vastu võtnud 1075 kasvandikku. Lõputunnistuse oli saanud 284 õpilast. Suur arv õpilasi, kellel koolikursus oli jäänud lõpetamata, pöördus enamikus tagasi oma kodudesse, kus pühenduti põllutööle. Lõpetajate edasise tegevuse analüüsist selgub, et nendest asusid 79 tööle kooliõpetajana, 37 põllumajandustegelaseks (nõuandjad jm.), 32 vallakirjutajana, 31 posti- ja 24 mitmesuguse muu ametnikuna. Oli neidki, kes pääsesid edasi gümnaasiumi või lõpetasid selle eksternina, mille järel omandasid kõrgema hariduse.

Eesti Aleksandri Linnakooli tegevuse ajal ja sulgemisjärgselt oli probleemiks kooli kapitaliga (raha, majad, Kõo mõis) põllumajanduskooli asutamine. Olukorda arutati korduvalt kooli kuratooriumis. Eesti II põllutöökongressil 1905. aasta juunis Tartus võeti vastu otsus muuta Eesti Aleksandri Linnakool põllutöökooliks. Kool alluks põllutööministeeriumile ning hakkaks töötama põllutöökeskkooli programmi alusel ("Postimees", 1905, nr. 130; 131). Diskussioon tekkis põhiliselt kooli tüübi (alam- või keskpõllutöökool), alluvuse (haridus- või põllutööministeeriumile) ja asukoha (Kaarlimõisa, Kõo, Tartu lähedal) küsimustes.

1907. aastal lubas põllutööministeerium korraldada Kaarlimõisas Eesti Aleksandrikooli ruumes pikaajalised (3-kuulised) vene õppekeelega põllutöökursused. Hiljem, 1909. aastast alates hakati neid korraldama Kõo mõisas.

Eesti Aleksandri Linnakooli sulgemisjärgselt soovis haridusministeerium kooli kapitaliga uuesti avada venekeelse linnakooli, keeldudes andmast raha põllutööministeeriumile põllutöökooli asutamiseks.

1912. aasta lõpul saadi põllutööministeeriumilt põllutöökooli põhikirjale kinnitus. Ka saadi uuel haridusministrilt nõusolek Aleksandrikooli raha üleandmiseks põllutööministeeriumile.

1914. aastal avati Kõo mõisas vene õppekeelega Eesti Aleksandri Kõrgemajärguline Alampõllutöökool, kellele põllutööministeerium ka Aleksandrikooli raha andis. 1917. aastal lubas valitsus koolil üle minna eesti õppekeelele.

1919. aastal muudeti kool Eesti Aleksandri Põllutöökeskkooliks. Esimesel õppeaastal töötas põllutöökeskkool Kõos, 1920. aastal viidi see Olustvere mõisa ja nimetati Eesti Aleksandri Olustvere Põllutöökeskkooliks. 1938. aastal nimetati kool Eesti Aleksandri Olustvere Põllunduskeskkooliks. Kooli 19 lennu (1920...1939) lõpetajaid oli 344.

[[[

Eesti Aleksandri Linnakooli järglasõppeasutuseks on Eesti Aleksandri Olustvere Põllunduskeskkool (1938. a. nimetus). Taolise otsuse langetas ka 1926. aastal asutatud Endiste Eesti Aleksandri Kooli Kasvandikkude Ühing. Selle organisatsiooni peakoosolekul 15. augustil 1937 Olustveres otsustati muuta põhikirja "selles mõttes, et ühingu liikmeks võivad olla ka teise Eesti Aleksandrikooli mõtte järglase õppeasutuse, nimelt Eesti Aleksandri Põllutöökeskkooli endised kasvandikud ja õpejõud". Muudetud põhikirja alusel peeti 17. juunil 1939 Tallinnas uue nimega Eesti Aleksandri Kooli Endiste Kasvandike Ühingu peakoosolek, millest võttis osa liikmeina nii Eesti Aleksandrikooli (Kaarlimõisas) kui Eesti Aleksandri Põllutöökeskkooli (Olustveres) endisi kasvandikke (J. Kiivet, 1939).

[[[

6. ja 7. augustil 1988 tähistati Eesti Aleksandrikooli asutamise 100. aastapäeva. Oli moodustatud aastapäeva tähistamise organiseerimiskomitee, esimees Eesti Põllumajanduse Akadeemia rektor prof. Olev Saveli. Sama üritusega oli ühendatud Aleksandrikooli järglasõppeasutuse Olustvere põllumajanduskooli 70. (aasta varem) aastapäeva tähistamine.

6. augusti hommikul kanti jooksusammul loitev haridustuli Kaarlimõisa kutsekeskkooli õppurite poolt Kõo mõisani (16 km). Sealt toimetasid tule Olustveresse sealse sovhoostehnikumi õpilased.

Peeti teaduskonverents. Oli 19 ettekannet, milles käsitleti Eesti Aleksandrikooli ja põllumajanduskutseharidusega seonduvaid probleeme. Ettekanded peeti jaotatult Kaarlimõisas ja Olustveres. Nende tekstid avaldati väljaandes "Eesti Aleksandrikool ja põllumajanduslik haridus" (1988, 136 lk. + 15 fotot).

Olustvere kooliparki jõudis Jaan Adamson Eesti Aleksandrikooli asutamise idee põhi-eestvõtjana. Avati tema büst-mälestussammas.

Eesti Aleksandrikooli asutamise ja tegevuse tähistamine jätkus 7. augustil koolides, vastavalt Kaarlimõisas ja Olustveres.

Kui Eesti Aleksandri Linnakooli avamise aastaks (1888) oli keiser Aleksander III poolt süvendatud Vene riigis liberaalsete protsesside piiramine ja ääremaade rahvaste venestamispoliitika, siis sada aastat hiljem hakkas kujunema vastupidine olukord. Üks näide. Vastavalt organiseerimiskomitees saavutatud kokkuleppele ootasime 6. augustil sini-must-valge lehvimit Aleksandrikooli-aegse õppehoone lipuvardas, aga asjatult. Kuid Olustveres tervitas saabujaid ootuskohaselt rahvuslipp. Kui sealt pärast teaduskonverentsi sammus saali kõrgetasemeline metsameeste laulukoor, siis selle ees kanti sini-must-valget. Rahvas oli vaimustuses. Oli august 1988.